

A close-up photograph of a marble bust of Pontius Pilatus. The sculpture is highly detailed, showing the texture of the marble and the intricate curls of the hair. The subject has a serious, somewhat somber expression. The lighting is dramatic, highlighting the contours of the face and the texture of the stone. The background is dark, making the light-colored marble stand out.

PAUL MAIER

PONTIUS
PILATUS

Pontius Pilatus

Voor Joan

Paul Maier

Pontius Pilatus

Historische roman

Zesde druk

Uitgeverij Mozaïek, Utrecht

Zesde druk 2013

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer
Vertaling: Bob Vuijk

ISBN 978 90 239 9340 7
NUR 342

Deze roman is oorspronkelijk verschenen bij Kregel Publications,
Grand Rapids, Michigan, onder de titel *Pontius Pilate*.

© Engelstalige uitgave Paul L. Maier
© Nederlandse uitgave 2001 Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden.

www.uitgeverijmozaiek.nl

Uitgeverij Mozaïek vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

WOORD VOORAF

Niets van wat er op deze bladzijden wordt beschreven, is door archeologische ontdekkingen en historisch onderzoek achterhaald gebleken; integendeel. Al in 1961 was in Caesarea de ‘Pontius Pilatus’-inscriptie, die in dit boek een plaats heeft gekregen, gevonden. In 1990 werden in Jeruzalem bovendien nog de naam en het gebeente van Jozef Kajafas, de joodse hogepriester die Jezus bij Pilatus beschuldigde, ontdekt. Een antieke grafspelonk uit de tijd van het Nieuwe Testament werd bij toeval blootgelegd in een bergplooï ten zuiden van het tempelgebied, met daarin twaalf *ossuaria* – bewaarplaatsen voor beenderen –; op de rijkst versierde daarvan was tweemaal in het Aramees de naam van *Yehosef bar Qayafa* te lezen.

Jammer genoeg is de rol van Pontius Pilatus in Jezus’ proces door critici van het Nieuwe Testament met veel revisionisme benaderd. Het is om die reden vaak nauwelijks meer mogelijk de persoon van Jezus’ rechter op Goede Vrijdag, zoals die in de evangeliën staat beschreven, te herkennen. De revisionisten nemen aan dat het Nieuwe Testament als vroegchristelijk document door antisemitisme is besmet. Zij gaan ervan uit dat de eerste christenen Pilatus hebben ‘witgewassen’ door hem af te schilderen als iemand die er afkerig van was om Jezus te veroordelen, waardoor ze de schande van Goede Vrijdag legden bij de joodse aanklagers. De critici houden vol dat Pilatus in werkelijkheid Jezus wel degelijk wilde veroordelen als een gevaar voor het Romeinse bestuur, in plaats van te proberen hem aan vervolging te onttrekken.

Dat er antisemitische *interpretaties* van het bijbelverhaal zijn geweest, daarover kan geen twijfel bestaan, en de ergste daarvan is de verschrikkelijke opvatting van een collectieve joodse verantwoordelijkheid voor Goede Vrijdag, een opvatting die gelukkig in de theologie van vandaag is losgelaten. Het Nieuwe Testament zelf is evenwel *niet* antisemitisch en wijst erop dat er vele joden waren die op Goede Vrijdag achter Jezus stonden (Luc. 23: 27). Alle keren dat er in het vierde evangelie negatieve bijbetekenissen verbonden zijn aan ‘de joden’ moet men er evenwel op bedacht

zijn dit te interpreteren als ‘de joodse tegenstanders van Jezus’, en niet als ‘alle joden’ zonder meer. En vooraleer we Johannes er de schuld van geven dat hij zo’n collectieve term gebruikt, moet erop gewezen worden dat Flavius Josephus precies hetzelfde doet als hij het heeft over zijn joodse tegenstanders in Jeruzalem.

Pilatus’ optreden als rechter bij het proces van Jezus, zoals vastgelegd in het Nieuwe Testament, is voluit historisch, zoals kan worden aangetoond uit evidente Romeinse jurisprudentie, en al evenzeer uit vaststaande aardrijkskundige, historische en archeologische gegevens uit de eerste eeuw. Eén sprekend voorbeeld hiervan is een verbijsterende parallel die misschien wel ‘Goede Vrijdag II’ kan worden genoemd, de dag waarop Jakobus, de halfbroer van Jezus, werd gearresteerd door de hogepriester Ananus, een zoon van de Annas uit de evangeliën en zwager van Kajafas. Jakobus werd door het sanhedrin veroordeeld en gestenigd in AD 62, dus 29 jaar na Goede Vrijdag, tijdens de *afwezigheid* van de nieuwe Romeinse stadhouder, Albinus, die nog niet in Judea was aangekomen. Toen dat wel het geval was, was hij zo boos over deze gerechtelijke dwaling dat hij maatregelen trof om de hogepriester af te zetten – de *tweede* keer dat een Romeins bestuurder probeerde de zaak van de gerechtigheid te dienen. En alweer wordt deze episode niet beschreven door zekere antisemitische christelijke auteurs, maar door de joodse geschiedschrijver Flavius Josephus (*Antiquitates Judaicae* xx, 200).

Daarom vertrouw ik erop dat het mij vergeven zal worden, wanneer ik dit boek baseer op een niet-revisionistische uitleg van het nieuwtestamentische relaas, ook als ik dat omstandig aanvul met iedere kruimel aanvullende informatie die bekend is over ‘de rechter die de loop van de geschiedenis wijzigde’.

Het proces zou de belangrijkste gebeurtenis in de geschiedenis worden. Zonder de rechterlijke uitspraak van die ene man zou een geloof dat vandaag door bijna een miljard mensen wordt gedeeld, misschien niet zijn ontstaan. Op zijn minst zou het zich niet zo hebben ontwikkeld als we weten dat gebeurd is. Wat heeft er werkelijk plaatsgevonden bij dat beroemdste van alle processen? Werd Pilatus’ vonnis ingegeven door lafhartigheid, opportunisme of noodzaak? Waar kwam hij vandaan en wat is er naderhand van hem geworden – van deze man die onbedoeld de loop van de geschiedenis in een nieuwe bedding heeft geleid? Dit boek komt met een aantal antwoorden.

Er is te weinig bronnenmateriaal over Pontius Pilatus voor een biografie, maar te veel om uitsluitend bij de verbeelding te rade te gaan. Deze bladzijden streven naar het soort compromis dat kan worden omschreven als een historische roman op documentaire basis. Dat leek de meest geschikte aanpak voor een situatie waarin, zoals bij Pilatus, wel veel authentieke gegevens beschikbaar zijn, maar er toch ook onoverbrugbare kloven bestaan in de bestaande informatie.

Voor de opbouw van dit verslag heb ik qua feitenmateriaal eerst alle nog bestaande bouwstenen bij elkaar gezocht; die heb ik, jammer genoeg, op elkaar moeten metselen met de specie van de verbeelding. Ik hoop zo toch een redelijk betrouwbare reconstructie te hebben gegeven van Pilatus' levensloop. Als documentaire roman verschilt dit boek in zoverre van gewone historische literatuur, dat ik me *geen* vrijheden heb gepermitteerd met de feiten: de stenen zijn gebruikt zoals ze zijn aangetroffen, ongewijzigd. Noten die verwijzen naar de belangrijkste en meest omstreden wetenschappelijke zaken zijn te vinden aan het eind van het boek. De meeste van deze aantekeningen bevatten oorspronkelijk bronnenmateriaal, sommige ervan komen met nieuwe historische feiten.

Bij het streven naar betrouwbaarheid heb ik de volgende stelregels gehanteerd:

- 1) Alle personen die in dit boek worden genoemd, zijn historische figuren; geen enkele eigennaam heb ik zelf bedacht – als een naam niet bekend was, wordt er ook geen gegeven.
- 2) Geen beschrijving van welke persoon ook, geen afbeelding van enige gebeurtenis en geen episode of zelfs detail is in strijd met bekende historische feiten (tenzij door een fout van de schrijver).
- 3) Alleen waar alle informatie ontbreekt, heb ik me bediend van 'bedachte geschiedenis', gebaseerd op waarschijnlijkheden, om de gaten te vullen. Ook daarbij is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van authentieke historische gegevens als opvulling, ook in de dialogen. Belangrijke 'bedachte gedeelten' zijn als zodanig aangeduid in de 'Geschiedkundige aantekening' aan het slot van dit boek.

De rol van de eisende partij op Goede Vrijdag is natuurlijk onderwerp van verbitterde discussies geweest. Ik heb me voorname-

lijk gehouden aan de versie die het Nieuwe Testament van het proces geeft, omdat ook de talmoedische bronnen met betrekking tot Jezus wezenlijk daarmee overeenstemmen, zoals in de aantekeningen is te zien. Dat men in latere generaties antisemitische conclusies trok uit het joodse aandeel aan Goede Vrijdag was een ongelooflijke misser. De eisende partij, die absoluut te goeder trouw handelde, vertegenwoordigde immers slechts een heel klein gedeelte van de joden uit die tijd, en haar verantwoordelijkheid is nooit overdraagbaar geweest. Eigenlijk is antisemitisch-zijn vanwege Goede Vrijdag even belachelijk als het haten van Italianen omdat Nero ooit christenen voor de leeuwen heeft geworpen.

Deze beschrijving is ook een poging geworden ‘het belangrijkste verhaal dat ooit verteld werd’ te vertellen vanuit de invalshoek die het minst wordt gebruikt; ze ontsluit misschien wel één van de laatste aspecten van het verhaal dat steeds verteld moet blijven worden. Wat er gebeurde in Palestina aan het begin van de eerste eeuw wordt meestal bekeken vanuit een christelijk of joods – niet een Romeins – perspectief. Gebeurtenissen in Judea worden zelden in verband gebracht met dat grote, complexe fenomeen dat de provincie beheerste: het Romeinse Rijk. Toch was het belangrijkste moment in Jezus’ levensloop niet de geschiedenis van één stad, maar het verhaal van twee steden – Jeruzalem én Rome.

Dit is dus het andere deel van het verhaal.

PAUL MAIER

Western Michigan University

1

Een reeks trompetstoten echode door Rome als saluut aan de zonsopgang van de eerste april, anno Domini 26. Het was het dagelijkse signaal om de wateruurwerken gelijk te zetten met de verschijning van de zon, een aardig gebaar van de mannen van de pretoriaanse garde, ondergebracht in hun nieuwe legerkamp aan de rand van de stad. De dag was in Rome al minstens een uur eerder begonnen bij de eerste purperen gloed van de dageraad, toen veel kooplui hun winkels opendeden. Tegen de tijd dat de zon over de heuvels ten oosten van Rome zichtbaar werd, was de stad al een luidruchtige symfonie van rammelende karren, hamerslagen en jengelende kinderen. Een paar mensen uit de betere klasse gunden zich de luxe tot een uur of zeven te blijven dutten, en alleen degenen die te veel gedronken hadden, zouden nog later opstaan. De burgers van Rome maakten dankbaar gebruik van elk uur daglicht, want de nachten waren donker en verlichting was er nauwelijks.

Vanaf de imponerende hoogte van zijn paleisterras op de heuvel van de Palatinus keek Tiberius Caesar Augustus met lusteloze blik uit over zijn rumoerige hoofdstad, half en half hopen dat Rome op de een of andere manier zou verdwijnen in de ochtendnevel, dat alle veertien wijken van de stad langzaam in de Tiber zouden oplossen en naar de Middellandse Zee zouden worden weggespoeld net als zoveel rommel. Tiberius had er al

ruim twaalf jaar opzitten als *princeps*: ‘eerste burger’ of keizer van Rome. Het was een loodzware taak waaraan hij geen plezier beleefde vanwege de eisen die eraan waren verbonden, en die hij ook niet kon neerleggen: daarmee zou hij een uiterst schokkend precedent scheppen en gevaar voor eigen leven over zich afroepen.

Onpartijdige zegslieden in Rome waren het erover eens dat Tiberius een verrassend goed bestuurder was, zeker als men in aanmerking nam dat hij de niet benijdenswaardige taak had in de roemruchte voetsporen van zijn stiefvader, de nu vergoddelijkte Augustus, te treden. En Tiberius was aan de macht gekomen onder de minst vleiende omstandigheden. Augustus had eerst anderen aangewezen als zijn opvolgers, en pas nadat deze overleden waren, benoemde hij Tiberius. Dus koesterde Tiberius een diepe rancune, omdat hij moest functioneren als ‘keizer bij gebrek aan beter’, de oren altijd gespitst voor de onvermijdelijke, gefluisterde vergelijkingen en te vaak tobbend met zijn bittere, ziekmakende herinneringen aan Augustus.

De princeps, een rijzige, kaarsrechte man ondanks zijn 66 jaren, draaide zich om en liep het paleis in voor een ontbijt van in wijn gesopt brood, henneneieren en een tot de rand gevulde kom *mulsum*, een mengsel van wijn en honing. Geen Romein kon de dag aan zonder een slok van dat brouwsel. Tiberius at alleen, moest wel alleen eten. De vreugde van een gezinsleven was hem ontzegd. Toen hij een jochie van vier was, kreeg hij te maken met de eerste tragedie: zijn moeder Livia scheidde van zijn vader om met Augustus te trouwen, als voorbeeld van het soort carrièremakerij, dat in die periode maar al te vaak voorkwam. Waar Rome schande van sprak, was het feit dat Livia op de dag van haar tweede huwelijk zes maanden zwanger was – van haar vorige echtgenoot. Die avond was het standbeeld van de Deugd op het Forum volgens de verhalen voorover gevallen, en het had met grote kosten opnieuw moeten worden gewijd. Het had geduurd tot zijn eigen gelukkige huwelijk met Vipsania vóór Tiberius zijn moeilijke jeugd kon vergeten. Maar ook dát huwelijk werd door Augustus te gronde gericht. Hij stond erop dat Tiberius als gedoodverfde opvolger zich liet scheiden van zijn geliefde vrouw om in haar plaats zijn enige nakomeling, Julia, tot vrouw te nemen – zo wanhopig graag wilde Augustus dat zijn eigen geslacht zou worden voortgezet. Toch werd Julia al gauw voor de burgerij van Rome de verpersoonlijking van losbandigheid, een vrouw zo over-

spelig en liederlijk, dat Augustus zelf haar levenslang verbande naar een eiland in de Middellandse Zee.

Slechts zijn zoon Drusus restte Tiberius toen nog, de veel-belovende beoogde erfgenaam, maar deze was drie jaar geleden aan een vreemde ziekte gestorven. Tiberius Caesar, heerser over zeventig miljoen mensen in een keizerrijk dat zich uitstreckte van het Engelse Kanaal tot de poorten van Mesopotamië, was een volstrekt eenzaam man.

Hij wenkte een dienaar, dacht even na, en zei: 'Stuur bericht aan Seianus dat ik hem vanmiddag op het achtste uur wil spreken.' De huisbediende gaf de boodschap door aan een van de pretoriaanse lijfwachten, die zich in oostelijke richting haaste naar de woning van Seianus op de helling van de Esquilinus.

Lucius Aelius Seianus was *praefectus*, commandant, van de pretoriaanse garde, het keurkorps soldaten dat de keizer beschermde en diende als staatspolitie van Rome. Seianus was een getaande, gespierde figuur met een fors postuur. Vandaag was hij onberispelijk gehuld in een witte wollen *toga publica*. De prefect was van middelbare leeftijd – hoewel hij in de ogen van de Romeinse vrouwen leeftijdloos was – en zijn gezicht verried zijn Etruskische afkomst: het miste ten enenmale de typisch Romeinse trekken en vooral de gebogen adelaarsneus.

Innerlijk was Seianus, wat zijn echte loyaliteiten en ware politieke drijfveren betreft, een vat van stormachtige tegenstrijdigheden. Velen stelden nadrukkelijk dat Rome nog nooit zo'n onbaatzuchtig en op het openbare welzijn bedachte top-ambtenaar had gekend, in ieder geval nog nooit zo'n efficiënte. Maar zijn tegenstanders maakten bedekte toespelingen op het gegeven dat Seianus een echte Etrusk was van de oude voor-republikeinse soort, en als zodanig een doodsvijand van Rome, een geest van Tarquinius, verzezen om rond te spoken in het Imperium.

Zijn ster was als een meteor gerezen. Hoewel hij slechts uit de ridderstand, de middenklasse, stamde, bezat Seianus op dit moment een macht die maakte dat blauwbloedige, patricische senatoren zich haastig bij zijn gevolg aansloten, of jaloers op een afstandje hun ergernis verbeteren. Voor een deel had hij zijn bevoorrechte positie geërfd. Augustus had zijn vader, Sejus Strabo, tot commandant van de pretoriaanse garde benoemd. Tiberius had Seianus in dezelfde functie aangesteld, en Strabo had hij het bestuur over het verre Egypte toevertrouwd.

In de tien jaren daarna had Seianus zijn ambt steeds meer gewicht weten te geven; het was niet langer alleen maar een opstapje naar gezag, maar stond nu zelf voor uitgebalanceerde, geconcentreerde macht. Zijn briljante reorganisatie van de pretorianen was de kroon op dit werk geweest. Hij had voorgesteld de negen pretoriaanse *cohortes*, bataljons, die versnipperd waren over Italië, bijeen te brengen in één groot kampement bij Rome, waar de elite lijfwacht veel en veel makkelijker beschikbaar zou zijn voor de keizer, mocht zich een noodsituatie voordoen. Tiberius had met het idee ingestemd en een uitgestrekt nieuw *castra praetoria* was verzezen op de Viminalisheuvel, net buiten de noordoostelijke stadsmuren van Rome. Deze manschappen waren trouw aan hun commandant; als Seianus sprak, luisterden en gehoorzaamden negenduizend gardesoldaten.

Te veel macht in de handen van één man? Tiberius dacht van niet. Hij had dit parate veiligheidskorps nodig en nooit had hij bij Seianus ook maar een spoortje ontdekt van gebrek aan trouw aan hemzelf of aan ‘de senaat en het Romeinse volk’, zoals het rijk zichzelf officieel aanduidde. Tiberius was van oordeel dat een man als Seianus in dit stadium onmisbaar was voor de bestuurlijke ontwikkeling van Rome. Nu Rome geen republiek meer was en zich nog niet volledig ontwikkeld had tot een keizerrijk, had de stad grote behoefte aan een sterke bestuurlijke organisatie en niet aan een ratjetoe van allerlei commissies. Met dit probleem voor ogen had Tiberius er bij Seianus op aangedrongen namens hem ook een oogje in het zeil te houden bij de ontwikkeling van het burgerlijk bestuur van het rijk.

De boodschap van de keizer werd aan Seianus overgebracht op het moment dat de twee consuls voor het jaar 26 AD zijn huis verlieten. Zij waren gekomen om Seianus uit te horen in verband met geruchten over plannen van Tiberius voor een langdurig verblijf buiten Rome. Op de voor hem karakteristieke manier ontkende noch bevestigde Seianus het nieuws. Terwijl de erewacht van tien lictoren haastig hun fasces schouderden, en daarmee rammelend om respect vroegen voor de consuls die zij door de straten van Rome escorteerden, kon men de twee mannen horen kibbelen over Seianus, Calvisius zanikend over zijn bedenkingen tegen de man, en Gaetulicus even koppig hem verdedigend, in het klein een afspiegeling van de gevoelens die in heel Rome op dit punt bestonden.

Vanuit de bibliotheek, waar hij zijn officiële taken uitvoerde, keek Seianus in het atrium van zijn woning en zag de keizerlijke

boodschapper zich een weg banen door de menigte ambtenaren, cliënten en functionarissen, die allemaal op een gesprek met hem wachtten. Om het briefje van Tiberius te lezen stond Seianus haastig uit zijn stoel op en deed een paar stappen opzij, de rumoerige mensenmassa in het atrium zijn rug toedraaiend; hij had voor zichzelf behoefte aan enkele ogenblikken concentratie. Met zijn schouders opgetrokken en zijn kin op de borst stond hij misschien een halve minuut roerloos na te denken; voor zichzelf woog hij de verschillende factoren af, die samen belangrijk waren voor één van zijn laatste politieke zetten. Ja, besloot hij, de tijd was rijp om de keizer te benaderen. Maar eerst moest minstens nog één andere stap worden gedaan. Hij pakte een stift en kraste het volgende op een schrijfplankje:

Lucius Aelius Seianus aan Pontius Pilatus, gegroet.

Ik zou je graag vanmiddag vroeg willen spreken, zo mogelijk rond het zevende uur. Als ik niet beloofd had bij Domitius Afer te gaan lunchen, hadden we samen kunnen eten. Een andere keer dan maar.

Vaarwel.

Toen hij de boodschap geschreven had, draaide hij zich resoluut om en liet zijn volgende bezoeker binnenkomen.

Een lid van de garde bracht bij zijn terugkeer in de *castra praetoria* het briefje aan de tribuun van de eerste pretoriaanse cohort, Pontius Pilatus, bevelvoerend kampcommandant wanneer Seianus afwezig was. Pilatus las de boodschap en fronste even zijn wenkbrauwen. Niet dat hij een hekel had aan Seianus – juist het tegenovergestelde – maar hij voelde zich nogal opgelaten over wat er de afgelopen nacht was gebeurd. Tijdens een feest ter ere van de pretoriaanse stafofficieren had Pilatus, toen iedereen zich behoorlijk had volgegoten, een toast uitgebracht op ‘Biberius Caldius Mero’ in plaats van op ‘Tiberius Claudius Nero’, een nogal doorzichtig woordenspel met de eigennaam van de keizer, met de betekenis ‘drinker van warme wijn’. Iedereen had daverend gelachen, behalve Seianus, die alleen maar naar Pilatus had gekeken, een kille, hooghartige blik die de tribuun de hele morgen had geprobeerd te vergeten.

Als Tiberius lucht kreeg van zijn indiscretie kon hij wel eens meer verliezen dan alleen zijn pretoriaanse rang. Precies een jaar geleden, herinnerde hij zich huiverend, had een geschiedkundige publicatie van de hand van senator Cremutius Cordus het aangedurfd de moordenaars van Caesar, Brutus en Cassius, te

prijzen als ‘de laatsten der Romeinen’. Cordus werd van hoogverraad beschuldigd; hij stierf na in hongerstaking te zijn gegaan, en zijn geschriften werden verbrand. Jezelf openlijk uiten kon niet meer zo vrij als in de tijd van de republiek. Met de koude angst in het lijf bereidde Pilatus zich voor op de confrontatie met Seianus.

De boodschap van Seianus was alledaags genoeg, maar het tijdstip voor de ontmoeting was uitzonderlijk: net na het middagmaal, wanneer de meeste Romeinen een dutje deden. Dit moest dus wel belangrijk zijn. Na een snelle – en wijnloze – maaltijd besloot Pilatus zijn burgerkleden aan te trekken. Zijn tunica pronkte met de *angusticlavia*, een smalle strook purper langs de rand van het kledingstuk, waardoor werd aangegeven dat de drager lid was van de ridderklasse, die direct volgde op de stand van de senatoren. Leden daarvan toonden vol trots de *laticlavia*, een bredere purperen rand. In het openbare leven werd de tunica grotendeels door een toga bedekt, en het draperen van de toga was bijna een kunststuk. Iedere vouw moest op de goede plaats hangen en er moest precies de goede hoeveelheid purper van de tunica te zien zijn: te veel zou opzichtig gevonden worden, te weinig zou valse bescheidenheid verraden. Pilatus liet enkele purperen vouwen zichtbaar worden bij zijn schouder, een compromis dat blijk gaf van goede smaak.

Begeleid door een adjudant liep Pilatus de Patriciërsstraat af, een hoofdweg die in zuidwestelijke richting van de *castra praetoria* naar het hart van Rome liep. Met uitzondering van zijn kledij onderscheidde hij zich niet van de rondlopende Romeinen van alle standen, die gebruikmaakten van deze drukke verkeersader. Pilatus, die de middelbare leeftijd nog niet had bereikt en in de kracht van zijn jaren was, had een gemiddelde lichaamslengte, en zijn vierkante kop met donker krullend haar was zorgvuldig met olijfolie ingevet. Meer dan Seianus zag hij eruit als een typische Romein, maar net als zijn meerdere was Pilatus niet van zuiver Romeinse origine. Zijn voorvaderen, de Pontii, behoorden oorspronkelijk tot de Samnieten; dit volk woonde wat verder naar het zuiden, in het Apennijnengebergte en was verwant aan de Latijnse Romeinen. Ooit had het in een paar onstuimige oorlogen Rome bijna veroverd. De Pontii hadden adellijk bloed, maar toen Rome uiteindelijk de Samnieten had opgeslokt, was hun aristocratie gedegradeerd tot die van de Romeinse ridderstand. Niettemin hadden de Pontii de troost te worden beschouwd als *equi-*

tes illustriores: ‘meer aanzienlijke leden van de ridderstand’, en leden van Pilatus’ familie hadden Rome in talloze functies, zowel militaire als burgerlijke, gediend. Sommigen hadden hun entree gemaakt in de zakenwereld, hadden fortuin gemaakt en in het rijk zelfs de status van senator verworven.

Via een scherpe draai omhoog langs twee kronkelende straten kwam hij aan de oostkant van de Esquilinus bij het ruimbouwd huis van Seianus. Toen Pilatus in het atrium was binnengebracht, maakte de huismeester luidkeels bekend dat Seianus die middag niemand anders meer kon spreken. Een troep teleurgestelde cliënten, baantjesjagers en klaplopers verliet het pand.

‘Kom binnen, Pilatus,’ zei Seianus uitnodigend, met onverwachte hartelijkheid. De twee mannen liepen door een peristylum met sierlijke zuilen naar de bibliotheek. ‘Ik neem aan dat het garnizoen tijdens mijn afwezigheid geen problemen geeft?’

Pilatus was op zijn hoede. Hij beantwoordde de vraag op de ontspannen toon die van hem verwacht werd.

‘Ik heb over een uur een afspraak met de princeps,’ zei Seianus, terwijl de glimlach van zijn gezicht wegtrok, ‘dus we hebben niet zoveel tijd als ik zou wensen.’

‘Wat gisteravond betreft, heer –,’ Pilatus brak zijn woorden af, schraapte zijn keel, en begon toen opnieuw met een spoortje Oscisch dialect in zijn Latijn: ‘het spijt me dat de wijn mijn gezonde verstand blijkbaar beneveld heeft. Mijn grapje was –’

‘O, dat,’ kwam Seianus tussenbeide. ‘Ja. Leuk gevonden, maar gevaarlijk leuk. Dat soort woordspelingen kun je maar beter vergeten. Maar we zijn hier onder vrienden, dus dat kunnen we laten rusten. Zie je, als dat een openbaar banket was geweest, had de zaak wel eens heel anders kunnen aflopen.’

Intens opgelucht stond Pilatus al te beloven dat hij in de toekomst zijn tong beter in bedwang zou houden, toen Seianus hem opnieuw onderbrak. ‘Je bent in onze ridderstand iemand met een hoge rang en dus heb je een uitstekende opleiding gehad, Pilatus. Je militaire verplichtingen heb je nu bijna afgerond, en dat met onderscheiding. Wat zou je nu, als je karwei bij de pretorianen erop zit, graag willen gaan doen? Promotie maken in de reeks van functies die openstaan voor een *eques* – de leiding over een ambtelijke dienst, prefect van de graanvoorziening, om maar iets te noemen? Een post als prefect in het buitenland? Of blijf je misschien liever bij de garde om te zijner tijd mijn plaats als prefect van de pretorianen over te nemen?’

Pilatus werd niet gerustgesteld door de grijnslach die met Seianus' laatste opmerking gepaard ging. Omdat hij zelf een man met gevoel voor nuances was en de prefect beter kende dan de meeste Romeinen, bespeurde hij in de vraag een neerbuigende toon; maar hij beet niet in het hem voorgehouden aas. 'Niet uw post – ik zou, denk ik, bezwijken onder de eisen die dat ambt stelt,' antwoordde hij tactisch. 'Definitieve plannen heb ik nog niet gemaakt, maar wat ik wél weet, is dat ik de voorkeur geef aan bestuurstaken, dus ik hoop Rome in een of ander publiek ambt te kunnen dienen.'

'Prima. Er zijn al meer dan genoeg veelbelovende leden van onze stand die de politiek laten schieten voor het zakenleven – maar het rijk heeft op dit moment bestuurders nodig, geen handelaars.'

De twee mannen leunden ontspannen achterover in hun stoel, zo voor het oog louter en alleen verwickeld in een alledaags gesprek. Maar Pilatus wist wel beter en bleef op zijn hoede. Uit ervaring wist hij dat Seianus de neiging had een poosje om zijn onderwerp heen te draaien met de bedoeling stukjes bruikbare informatie op te pikken. Dan pas koerste hij op het eigenlijke doel van een gesprek af. Liever dan de gang van zaken te verhaasten kwam Pilatus met afgepaste antwoorden.

Seianus stuurde het gesprek op dat moment een gunstiger richting uit. 'Wel, Pilatus, laat ik je een paar willekeurige vragen mogen stellen, en doe, op dit moment, maar geen moeite de bedoeling ervan te peilen. In de eerste plaats: wat zegt de stad over Seianus?'

'De pretorianen zijn u trouw tot op de laatste man. En dat geldt voor nagenoeg heel Rome. Tiberius lijkt de laatste tijd wat in de war, als ik mij deze vrijmoedige uitdrukking mag veroorloven. Hij begint natuurlijk oud te worden. En zeker sinds de dood van Drusus lijkt hij veranderd – somber, argwanend, gemelijk. Hij is nauwelijks meer in het openbaar verschenen. Met de senaat kan hij niet goed opschieten. Algemeen is het gevoelen dat voor Romes bestwil een sterke, daadkrachtige persoonlijkheid nodig is om het bestuur voor hem waar te nemen, nu meer dan ooit. En u bent –'

'Genoeg diplomatiek gepraat, Pontius Pilatus. Wees even openhartig in het laten zien van de andere kant van de medaille.'

'Daar was ik juist aan toe,' antwoordde Pilatus vlug, beseffend dat Seianus zijn eerlijkheid evenzeer op de proef stelde als zijn

tact. ‘U weet maar al te goed wie uw tegenstanders zijn: Agrippina met haar medestanders, misschien een derde van de senaat – patriciërs die een weerzin hebben tegen ieder lid van de riddersstand met macht – en een paar stijfkoppige republikeinen die van mening zijn dat u een regering overeind houdt die juist de kans moet krijgen in elkaar te storten.’

Agrippina, de weduwe van Tiberius’ populaire neef Germanicus, was een aartsvijandin van Seianus. Zij verafschuwde zijn gestaag groeiende invloed op de princeps, terwijl haar zoons de eerst aangewezenen waren voor de troon. Tiberius van zijn kant verafschuwde even hartgrondig de vurige manier waarop zij voor hen campagne voerde. Agrippina en Seianus vormden dus tegengestelde polen in de gespannen partijpolitieke verhoudingen in Rome.

‘Ja, daarmee is de oppositie correct in kaart gebracht,’ was Seianus’ commentaar aan het adres van Pilatus, ‘maar hoe zit het met de doorsneeburger, de man in de straat?’

‘De plebejers hebben het nog nooit zo goed gehad. Rome kent vrede. De economie bloeit, en dat wordt voor een groot deel op uw conto geschreven. Maar, als ik openhartig mag zijn, het is ook bekend dat u onlangs een brief aan Tiberius hebt geschreven, waarin u vroeg met Livilla te mogen trouwen, en dat hij u géén toestemming heeft gegeven –’

‘Is dit algemeen bekend?’ Seianus zette grote ogen op.

‘Sommige leden van de garde hoorden het rondvertellen op het Forum. Maar er wordt ook van uitgegaan dat het zal gaan zoals u wilt – uiteindelijk. En het volk ziet u als een geduldig man.’

Livilla was de weduwe van Tiberius’ zoon Drusus, en haar genegenheid voor Seianus was, zo kort na de dood van haar echtgenoot, een beetje ongepast. Omdat een dergelijk huwelijk Agrippina gek van jaloezie zou hebben gemaakt, had Tiberius op dit moment wijselijk zijn toestemming geweigerd.

‘Ja, daarmee ben ik een beetje te hard van stapel gelopen. Een fout van mijn kant, Pilatus. Liefde gaat soms maar slecht samen met verstand, zoals je moet weten! Nu een paar andere onderwerpen. Ben je een religieus mens, tribuun?’

De vraag overrompelde Pilatus zichtbaar. Hij ging anders zitten en schraapte zijn keel. ‘Nou... het is natuurlijk zo dat ik de officiële goden van de staat vereer –’

‘Ja, natuurlijk. Ik durf te wedden dat je een echte fanatiekeling bent,’ zei Seianus met een sarcastische grijns. Geen van

beiden namen ze Jupiter of Juno serieus, evenmin als de andere Griekse goden die onder Latijnse namen tot Romeinse godheden waren omgedoopt. Het leek er de laatste tijd meer op dat de goden alleen maar werden aangeroept om vloeken de vereiste kracht bij te zetten.

‘Goed, laten we het dan over filosofie hebben,’ ging Seianus door, ‘het surrogaat van intellectuelen voor religie. Bij welke school heb je je aangesloten?’

Pilatus dacht een ogenblik na. ‘Ik beschouw mijn zienswijze als een soort kruising van scepticisme en stoïcisme. Zoecken naar de ultieme waarheid is een fraaie onderneming, maar heeft iemand die ooit gevonden? En als dat zo is, wat is waarheid? De waarheid zoals die wordt onderwezen door de aanhangers van Plato of Epicurus? Door Aristoteles of de cynici? In die zin ben ik mijns inziens een scepticus. Aan de andere kant lijkt louter scepticisme te weinig voor een houvast in het leven. Op dit punt denk ik dat de stoïcijnen, met hun grootse benadrukking van de plicht, en de uniciteit van de Voorzienigheid de Romeinse staat iets hebben te leren.’

‘Dan moet het joodse monotheïsme je wel aanspreken?’

‘De joden geloven naar men zegt in één godheid, maar je kunt hen moeilijk stoïcijnen noemen!’

‘Nog andere ideeën wat betreft de joden, als volk?’

‘Ik denk dat elke Romein het met me eens zal zijn dat het een hardwerkend slag mensen is, maar ook dat ze vreselijk last hebben van inteelt en cliëkvorming en dat ze altijd met elkaar overhoop liggen. Maar toch begraven ze hun onderlinge geschillen als het er op aankomt met onze zakenlui te concurreren! Nee, ik geloof niet dat joden erg goede Romeinen zijn, en u herinnert zich natuurlijk het Fulviaschandaal.’

Een aantal jaren eerder hadden vier louche joden een Romeinse matrone met de naam Fulvia weten over te halen een offergave aan de tempel in Jeruzalem te sturen: een purperen mantel en wat goud. Ze hadden dit prompt in eigen zak gestoken. Toen Tiberius van deze oplichterij had gehoord, verbande hij woedend de joden uit Rome, samen met een aantal buitenlandse sekteleiden en sterrenkundigen – de eerste Romeinse vervolging van dien aard.

‘Ik moet zo bij de keizer op bezoek,’ ging Seianus verder, ‘dus laat me nu kort mogen zijn. Valerius Gratus, de prefect van Judea, is daar elf jaar in functie geweest, en de princeps en ik denken

dat het tijd is voor een verandering, een mening die – ik ben blij dat te kunnen zeggen – door Gratus wordt gedeeld. Kort gezegd: ik ben van plan voor te stellen dat jij Gratus als *praefectus Iudaeae* opvolgt – als je het daarmee eens bent.’ Hij pauzeerde. ‘Laat me je nu, voordat je wat anders gaat zeggen, iets over de achtergrond vertellen. Op het ogenblik is Judea een bijzonder belangrijke post, omdat er in de provincie Syrië tijdens de lopende interimperiode geen gouverneur is.’

‘En hoe zit het dan met Aelius Lamia?’ wierp Pilatus tegen.

‘Lamia!’ lachte Seianus. ‘Toegegeven, hij is *legatus* van Syrië – titulair, maar feitelijk beslist niet. De princeps wantrouwt hem, en hij moet zijn ambtstermijn hier in Rome uitdienen als *legatus in absentia*. Dus is er aan de andere kant van de grens in Syrië geen gouverneur als ambtsbroeder om de Judese prefect bij te staan als hij in de problemen komt. Daarom hebben we één van onze beste mensen op die post nodig. Ik heb aan jou gedacht om twee redenen: een prefectuur zou de volgende stap zijn in je loopbaan als lid van de ridderstand; en daarnaast je staat van dienst – die is voortreffelijk; die spreekt voor zichzelf.’

‘Dank u, prefect! Ik voel me vereerd vanwege het feit dat u in dit verband aan mij hebt gedacht,’ slaagde hij erin beleefd uit te brengen.

In werkelijkheid was Pilatus volstrekt overdonderd. Een gouverneurschap in de provincie betekende een fantastische promotie voor hem, de grootste stap vooruit in die opeenvolging van ambten die de Romeinen de *cursus equester* noemden. Bij het nadenken over zijn toekomst had Pilatus gehoopt uiteindelijk gouverneur te worden, maar daarbij had hij nooit aan Judea gedacht. Gratus was altijd zo’n kundig bestuurder geweest, dat de gedachte hem te vervangen domweg nooit bij hem was opgekomen.

‘Ik ben overigens eigenlijk wel nieuwsgierig waarom u juist aan mij hebt gedacht voor Judea,’ voegde Pilatus toe, in een poging tijd te rekken voor het bepalen van zijn reacties.

‘Je ervaring in dat deel van de wereld natuurlijk. Als ik me goed herinner, heb je bij het Twaalfde Legioen gediend als militair tribuun met een bestuurlijke taak. Klopt dat?’

‘Ja, maar dat was in Syrië.’

‘Dat is vanuit Judea gezien naast de deur,’ zei Seianus, met een handgebaar de opmerking wegwuivend. ‘Maar misschien ben je niet geïnteresseerd in het besturen van een provincie?’

‘Integendeel! Wanneer vaar ik er heen?’ Met een vlugge glimlach liet Pilatus zijn terughoudendheid eenvoudig voor rekening van zijn verbazing komen.

‘Zoals je ongetwijfeld weet,’ ging Seianus verder, ‘zal je salaris navenant zijn – honderdduizend sestertiën* – nog afgezien van de bijkomende verdiensten. En als je taakuitoefening dat rechtvaardigt, kan je beloning dienovereenkomstig meegroeien. De joden zijn natuurlijk lastig te besturen, dus moet je je loon echt verdienen. Maar na je termijn in Judea liggen er wellicht grotere ereambten op je te wachten in het bestuur hier, zeker als je Rome in het buitenland goed hebt gediend.’

Pilatus stond op het punt een paar vragen te stellen toen hij opnieuw onderbroken werd – gesprekken met de pretoriaanse prefect waren berucht om hun eenzijdigheid. ‘Maar dit is allemaal nog met de nodige slagen om de arm. Natuurlijk moet Tiberius eerst nog met de keus voor jou instemmen, en vanmiddag ga ik er alvast aan werken die instemming te verkrijgen. Ik ga beginnen met het memoreren van wat er allemaal in Judea moet gebeuren en daarbij zal ik zo af en toe jouw naam en achtergrond laten vallen. Halverwege het gesprek zal ik weer naar jou verwijzen en aan het eind nog een keer. Als we zover zijn, ben je al zo’n beetje een oude bekende van de princeps geworden. Dat betekent natuurlijk niet dat hij vandaag al met jou instemt. Nooit. Dat zou erop lijken dat hij mij mijn zin gaf en hij is erg gevoelig voor kritiek op dat punt. Tiberius zal over jou beslissen binnen een maand of zo, en op die manier zal het gaan.’

‘Denkt u dat ik plannen moet gaan maken met het oog op de prefectuur, of kan ik beter wachten op Tiberius’ instemming?’

‘Maak plannen. Ik ga geen andere kandidaten voorstellen en ik geloof niet dat de keizer iemand op het oog heeft.’

Met deze woorden deed hij Pilatus uitgeleide naar het atrium; daarna maakte hij zich gereed voor zijn eigen bezoek aan de Palatinus.

Toen Pilatus de deur uitstapte, bleek de middag voor dat jaargetijde ongewoon warm. Een zuidwestenwind kwam aanwaaien van de Aventinus en droeg vanuit de grote graanpakhuizen langs de Tiber een frisse, naar tarwe ruikende geur met zich mee. Het zou straks gaan regenen, maar pas laat in de middag.

* In de huidige geldwaarde omgerekend ongeveer € 13.750. Zie ook de aantekeningen voor verdere informatie.

Teruglopend naar de *castra* genoot Pilatus met volle teugen van de verandering in zijn vooruitzichten. Hij was naar Seianus toegekomen in de verwachting een reprimande te zullen krijgen, sterker nog: zijn ontslag; hij was bij hem vertrokken met een Romeinse provincie in het verschiet. Het was natuurlijk een geweldige uitdaging Judea te besturen. Uit alle rapporten werd wel duidelijk dat het een enorm ingewikkelde taak was de joden onder Romeins bestuur te vriend te houden. Hij wist dat Palestina weerspanning en oproerig was geweest vanaf de dag waarop Pompeius het land negentig jaar geleden had veroverd. Rome had het geprobeerd met indirect bestuur onder koning Herodes, en met directe zeggenschap onder zijn prefecten, maar een groeiende vijandigheid tussen Romeinen en joden had in dat zonovergoten land steeds weer een reeks van relletjes en opstanden ontketend, die allemaal in bloed waren gesmoord.

Dit was een element in de vooruitzichten dat Pilatus verontrustte. Hij probeerde te achterhalen wat Seianus' onuitgesproken motieven waren om hem uit te kiezen, en dat werd hem na enig nadenken wel helder. Pilatus had de reputatie verworven een onverzettelijk commandant te zijn, sinds hij meegeholpen had een muiterij in het Twaalfde Legioen te bezweren door een handige combinatie van retoriek en kracht, toegepast in keurig gedoseerde porties. Berichten over Pilatus' rol hadden Seianus bereikt en hij had hem bij die gelegenheid een lovende brief geschreven. Zaken onder controle houden was het eerste gebod in Seianus' decaloog.

Plotseling vroeg Pilatus zich af of zijn prefect misschien nog een dieperliggend motief had. Hoe zat het precies met Lamia, de gouverneur-zonder-provincie bij verstek? Was het alleen Tiberius maar die hem verdacht en hem ervan weerhield naar Syrië te gaan? Hoe zat het met Seianus zelf? Een aantal jaren terug had Lamia in een publiek proces de degens gekruist met Seianus en sindsdien was hij overgestapt naar de partij van Agrippina. En hoewel hij in Rome werd vastgehouden, passeerden de zaken van het oosten zijn bureau. Iemand moest dus in het oosten de partij van Seianus vertegenwoordigen, nu zijn vader, die prefect van Egypte was geweest, was gestorven. Iemand? Hijzelf, Pilatus!

Uitstekend. Een aantal jaren had hij zijn loopbaan in dienst gesteld van het geluk van Seianus, die net als hijzelf behoorde tot de ridderstand en nu in het rijk de tweede man was, onmiddellijk na de keizer. Die weloverwogen beslissing had hem bepaald geen

windeieren gelegd. Judea was een formidabele opgave, maar als hij slaagde, zouden in Seianus' woorden 'grotere ereambten' op hem 'wachten in het bestuur hier'. Het was een typische Seianus-uitspraak – overdrijving met een vleugje sarcasme – maar wel één die Pilatus' vooruitzichten een gouden randje gaven.

Pontius Pilatus – de man die Jezus overgaf om te worden gedood, maar innerlijk overtuigd was van zijn onschuld. Wie was de persoon achter deze overbekende feiten uit de evangeliën?

In deze historische roman schildert Maier het portret van een ambitieus Romeins gouverneur. Te midden van politieke intriges van het Romeinse Rijk wordt Pontius Pilatus naar voren geschoven om in de provincie Judea de orde te handhaven. Het uitvoeren van zijn keizerlijke opdracht in de praktijk, waarin de joodse leiders grote macht en invloed op het volk blijken te hebben, vereist de nodige tact en moed. De rust in de provincie, maar ook zijn persoonlijke veiligheid, zijn geen vanzelfsprekende zaken. Bovendien blijkt Herodes Antipas een verraderlijk complot tegen hem beraamd te hebben. Zijn vrouw Procula steunt hem onvoorwaardelijk – maar wat is er waar van de beschuldiging dat zij betrokken is bij een subversieve religieuze groepering?

Paul Maier is hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Western Michigan University (VS). Hij onderzocht een keur aan historische bronnen, wat hem een groot aantal gegevens rond de Romein Pontius Pilatus opleverde. Zo weet hij op historisch verantwoorde en betrouwbare wijze het beeld dat we van Pilatus hebben, te completeren en te nuanceren.

‘Het overtuigendst en geloofwaardigst is de schildering van het politieke wespennest dat in die vroege Keizersdagen van Rome tot ver in het Midden-Oosten reikte...’
– Jan Blokker in *De Volkskrant*

‘Een fantastisch verhaal... in verhaallijn, actie, reikwijdte en diepgang is deze roman vergelijkbaar met *Ben Hur* en *De Mantel*.’ – *The Christian Herald*

ISBN 978-90-239-9340-7

NUR 342

www.uitgeverijmozaiek.nl